

MIRNICS KÁROLY

A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR DIASZPÓRÁRÓL

Mint tapasztaljuk, az előzetes népszámlálási adatok közzétételét a politikai közélet nagy hallgatással fogadta; mintha a dolgok nem tartoznának rá. Ez a kis »splendid isolation« azonban talán csak nem jelenti azt, hogy majd a jövőben sem fog az adatok lényegével többet törődni... Akár »mindannyian felelősek vagyunk azért, ami történt« (bár korántsem hiszem, hogy ez már most így van), akár nem (s mindebben a politikai vezetésnek, különösen itt Vajdaságban, fokozottabb a felelőssége, hiszen minden nép egyenrangú fejlődéséért felelős), a hallgatás nem használhat a helyes nemzetiségpolitikai törekvéseknek. Persze, ideiglenesen elhithetjük magunkkal az ellenkezőjét is (most hasznos a »kis hallgatás«), azonban a problémák elkenődésükkel még nem oldódnak meg. A struccpolitika eléggé jellemző ránk minden téren. Csakhogy ettől várni megoldást, vagyis az örökös hallgatásban keresni a kiutat a fennálló helyzetből, — inkább a »hiúság vásárára« vezet, mintsem a kérdések politikai megoldásához. (Pedig igen szeretünk ilyesmire hivatkozni, hát még megoldásaink tudományosságára esküdni...)

Ha azt állítjuk, hogy a nemzetiségek társadalmi-politikai, demográfiai-ökonómiai életében minden a legnagyobb rendben van — mert úgy van, ahogy a nemzeteknél (vagyis azért van rendben a nemzetiségeknél, mert a nemzeteknél sincs rendben) —, a lehető legrosszabbat tesszük a nemzetiségi politika területén. Ha tagadjuk a problémákat, tagadjuk a nemzetiségi jövőt is. Ez nem lehet népközösségünk érdeke...

*

A Belgrádi Társadalomtudományi Intézet Demográfiai Osztálya három évvel ezelőtt kiadott egy tudományos közleményt. Ez felöleli a nemzetiségeknek az egész háború utáni fejlődését. Az utolsó része a nemzetiségek jövőbeli demográfiai fejlődésére vonatkozik. Az ország legjobb demográfusainak a felértékeléseit tartalmazza a következő húsz évré. Ennek a prognosztikának a tudományos értéke abból is látható, hogy a népszámlálás is igazolta. Ugyanis a demográfusok »jóslata« szerint csupán 155 000 lakossal kellett volna többnek lenni az országban, mint amennyit a népszámlálás kimutatott. Ez szinte »teljes« találat, hiszen az eltérés statisztikailag elhanyagolható.

Ezek szerint a demográfiai előrejelzések szerint Vajdaságban 1966-ban 449 500, 1971-ben 454 700, 1976-ban 466 400, 1981-ben pedig 475 100 magyarnak kellett volna lennie. Ez növekedést jelentett volna az 1961-es népszámláláshoz viszonyítva, amikor is 442 600 magyar volt Vajdaságban. Figyelembe véve a születési és halálozási ezreléket, a természetes szaporulatot, a női

fertilitási együtthatót, a demográfusok arra a megállapításra jutottak, hogy a magyarság száma Vajdaságban 1981-ig továbbra is növekedni fog. Igaz, nyilvánvaló volt, hogy a magyarságnak alacsony a születési ezreléke. Viszont az adatok logikájából az derült ki, hogy ennek a negatív hatását a magyarság csak az 1980-as évek után érezné meg, amikor is ismét emelkedne az elhalálozási ezrelék, s ez szükségszerűen akkor már a lakosság fokozatos csökkenéséhez vezetne annak nagymértékű előregedése következtében. Ez különben az adatokból is látható, abból, hogy milyen ütemű a magyarság előregedése: a 0-tól 19 éves korig terjedő korosztály száma a magyarság teljes számában 1961-ben 136 000-et, 1966-ban 130 800-at, 1971-ben 130 400-at, 1976-ban 127 700-at, 1981-ben pedig csupán 120 900-at tenne ki. Viszont az 55 évnél idősebb korosztály az azonos években 92 100 főről 102 800-ra, 108 600-ra, 110 700-ra emelkedne, s 1981-ben 119 800 főre rúgna. Természetesen a vitális koeficiens (a 0-tól 15 évig terjedő korosztály és a 60 évesnél idősebb korosztály egymáshoz viszonyított részaránya) még rosszabb lenne, hiszen az előbbi száma azonos maradna, az utóbbié meg állandóan nőne. Csupán a 65 éves és ennél idősebb korosztály részaránya az összmagyarság számában az 1961. évi 9,3 %-ról 15,4 %-ra emelkedne az 1981. évben.

Mindennek az alapján reálisan feltételezhető volt, hogy a magyarságra csak az 1980-as évek után vár a fokozatos számcsökkenés, ha ugyan addig nem fogatosítanak intézkedéseket, amelyek megállapítják majd ezt a negatív jellegű folyamatot. Ilyesmire számítani lehetett volna, hiszen Vajdaság többi nemzetiségének, sőt a szerb népnek is a demográfiai problémái egyre jobban kezdenek hasonlítani a magyar lakosságéhoz.

Mindenesetre szükséges megállapítani, hogy ezt a folyamatot meg lehetett volna állítani, még akkor is, ha Vajdaság gazdasági helyzete az elkövetkező évtizedben nem javulna.

Erről azonban most alaptalan beszélni. Mint ahogyan arról is, amit a demográfusok »jósltak«. Ugyanis, amit előirányoztak a magyar (és a többi) nemzetiséggel kapcsolatban, nemcsak hogy nem valósult meg, hanem szinte minden demográfiai folyamat ellentétes (katasztrofálisan negatív) előjelet kapott.

A politikai »közvéleménycsiszolás« majd igyekszik ezeket a »negatív előjelű« folyamatokat »megmagyarázni«, vagyis legalább is azt az illúziót kelteni, hogy »nem is olyan« negatív előjelűek. Várható, hogy majd az alacsony születési ezrelékben »keresik« az okokat (tudjuk, hogy e tényező hatásának csak az 1980-as évek után kellett volna érződnie, s akkor is nem olyan mértékben, mint amilyent az 1971-es népszámlálás kimutató). Szóval a közvélemény csinálói »belemagyaráznak«, s féligazságoknak adnak helyet. Várható, hogy a másik »okot« majd a vegyes házasságokban keresik. De hiszen ezek részaránya már az 1953-as és 1961-es népszámlálás közötti időszakban is alig volt kisebb, mint most. A vegyes házasságokban született gyerekek túlnyomó többségét pedig akkor is, ma is nem magyarként könyvelték el (az eltérés talán a szerb vagy horvát nemzeti hovatartozástól a »jugoszlávnak vallom magamat« felé tolódott el). A vegyes házasságokban született gyerekek túlnyomó többségének a nemzeti hovatartozása és anyanyelve akkor is, most is nem magyar, úgyhogy ez nem okozhatott különösebb eltolódást, amennyiben a vegyes házasságok száma elég fontos tényező. (Talán éppen vele magyarázható meg, hogy még azonos környezetben is a vajdasági magyaroknak a születési ezreléke nem akkora, mint a vajdasági horvátoké és szerbeké, hanem alacsonyabb, mivel a vegyes házasságokra lépő magyar szülők gyermekét hovatartozás és anyanyelv tekintetében nem vezeték tovább magyar nemzetiségűnek.) A természetes asszimiláció következtében előállható változások semmiképpen sem hozhattak létre olyan óriási demográfiai eltolódást, mint amilyent érzékeltetnek a népszámlálási adatok. Sőt, az alacsony születési ezrelék (amely nem lenne alacsonyabb, mint Vajdaság többi népénél, ha a természetes asszimilációs tényező nem játszana közre) és maga a természetes asszimiláció együttvéve sem hozhatott létre jelentősebb demográfiai eltolódást ilyen rövid időszakban.

Csak sajnálhatjuk, hogy 1966 óta nem jelent meg tanulmány, amely a vegyes házasságok alakulására vonatkozna. Nem tudjuk, hogy ezek mennyire növekedtek.

A Statisztikai Hivatal nem kíséri többet a nemzetiségek születési ezrelékét sem. Ugyanis »nincs«, aki a kutatásokat »pénzelné«. Nem tudjuk, ennek milyen a csökkenése 1966 óta, amikor is 13,4 ezrelék volt. Ha a vegyes házasságok száma tovább nőtt, kihathatott ennek az ezreléknek a további csökkenésére is. De enélkül is csökkenthetett. Nincs, aki kísérné. Csupán azt tudjuk, hogy 1970-ben a vajdasági születési ezrelék 12,4 volt. Amikor ennek a születési ezreléknek alapján (12,4) a belgrádi demográfusok (például Ruža Petrović — lásd a vele folytatott interjút a NIN-ben) kiszámították, hogy Jugoszláviában 515 012 magyarnak kellene lennie (a jelzőszám a 1971/61 korszakra 101), valószínűleg alaposan azt tudjuk, Ezek alapján a helyzet, bár nem lenne megnyugtató, mégsem lenne ennyire aggasztó. Nem lenne megnyugtató, mert ilyen születési ezrelékekkel nem lenne képes a magyar nemzetiség önmagát biológiailag »újra-termelni«, s 1980-tól kezdve lassan, de mégis esne a száma. Vlszont nem lenne aggasztó sem ennyire. mert hiszen 1948-ban csupán 496 000, 1961-ben 504 000 és 1971-ben 515 000 magyar lenne az országban (ez 3,1, 2,6, illetve 2,5 százalékos részesedést adna az ország lakosságában). Ez azt jelentette volna, hogy a magyarság mégis tudott volna természetes szaporulatot felmutatni (ezerre 2-öt az 1971/61 időszakban, bár ez az 1961/53 időszakban 2,8 volt ezer főre).

A magyarság előregedése, azaz »biológiai indexe« (Ruža Petrović szerint) még nem haladta meg a kritikus 0,3-at, mert 0,15-öt tesz ki. Ez azt bizonyítja, amit már előzőleg kifejtettem: a natalitás és előregedés nem lehet az oka annak, hogy a magyar lakosság száma ilyen mértékben csökkent.

A harmadik »ok«, amely eltolódást okozhatott, a »jugoszlávoknak« vallók megnövekedett száma az 1971-es népszámlálás adataiban (46 000). Ez az adat nem fogja tudni megmagyarázni semmiféleképpen sem a magyarság számának óriási zuhanását, még ha ezzel a tényezővel esetleg történik is majd valamilyen »tudományos«, helyesebben politikai manipuláció.

A magukat jugoszlávoknak vallók között jelentős lehet azoknak a vegyes házasságokban születő gyerekeknek a száma, akik eddig sem vallották magukat magyaroknak, hanem más nemzetiségűeknek, de most — a politikai közéletben bekövetkezett változások következtében — jugoszlávoknak tartják magukat. Ez azonban nem csökkenthette a magyarság már meglévő számát, hanem kihatott további növekedésének a csökkenésére. S végeredményben lehetnek a magukat »jugoszlávoknak« vallók között magyar anyanyelvűek is. Számuk azonban jelentéktelen lehet. Ugyanis ha megnézzük, hogy területileg hol vallották magukat legtöbben jugoszlávnak, azt látjuk, hogy azokban a községekben, ahol a nemzetiségiek kimondottan alacsony részarányúak. Mindenesetre a népszámlálás adatainak további feloldozása majd megmutatja, hogy ez az állításom helyese-e vagy sem, amennyiben pontos megállapítást nyer, hogy mennyi magyar anyanyelvű vallotta magát jugoszlávnak. 1961-ben a 442 423 magyar anyanyelvet beszélő polgár közül 3236 szerb-horvát nemzetiségűnek, 163 szlovénnek, 24 macedónnak, 11 crnogoracnak, 421 nem megnevezett jugoszláv nemzetiségűnek, illetve 1382 valami más szláv nemzetiségűnek tartotta magát; ugyanakkor 2646 szerb-horvát nemzetiségű a magyar nyelvet vallotta anyanyelvének. Ha feltételezzük, hogy az asszimiláció következtében mindezek a személyek most jugoszlávnak vallották magukat, ami nem lehetetlen, még akkor sem tudnánk megmagyarázni, mi okozta a magyarság számának óriási csökkenését.

*

Mielőtt rátérünk a vajdasági magyarság 1971-es eddig közzétett népszámlálási adatainak ismertetésére, röviden vázoljuk az általános vajdasági helyzetet.

A népszámlálások adatai szerint Vajdaságnak 1869-ben 1 159 572, 1910-ben már 1 525 904, 1961-ben 1 854 965, 1971-ben pedig 1 950 268 lakosa volt. A legnagyobb növekedés az 1880-as és az 1890-es népszámlálás között volt (157 266), s azután az 1953-as és 1961-es népszámlálás között (155 420). Az évi növekedés ezekben az időszakokban volt a legnagyobb (15 727, illetve 19 427). Így az ezer lakosra eső évi növekedés 12,4, illetve 10,9 fő. A többi időszakban ez az emelkedés jóval alacsonyabb volt. Az 1880-as népszámlá-

lás csupán 2,2, az 1900-as 7,1, az 1910-es 5,5, az 1921-es 0,6, az 1931-es 5,6, az 1948-as 0,6 és az 1953-as 7,0 főnyi ezer lakosonkénti növekedést mutat.

Mint tudjuk, az 1953—1961 közti időszakban Vajdaságnak roppant felduzzadt a lakossága a nagyarányú bevándorlás következtében. Amikor Vajdaság nehéz gazdasági helyzetbe került, a bevándorlás ismét nagymértékben lelassult, úgyhogy az 1961—1971 közti időszakban az ezer lakosra eső évenkénti növekedés ismét mindössze 5,0 fő.

Ma Vajdaság az ország lakosságának (1971-ben 20 504 516) 9,5% és a háztartások (5 391 284) 11,4 százalékát adja.

Az idehaza levő lakosság száma voltaképpen jóval kisebb, mert az országból mintegy 682 262, Vajdaságból pedig 61 518 ember távozott el külföldre. Vajdaság részaránya ezeknek a számában 9,0%. A külföldön tartózkodók száma, a népszámlálás adatai szerint, az ország (és Vajdaság) lakosainak részét képezi. Ez politikailag helyes, de demográfiaiilag valószínűleg nem. Hiszen nem tudni, hogy ezek közül mennyien térhetnek haza. Ugyanis pontos adataink vannak arra vonatkozólag, hogy a kivándorlás és vendégmunkavállalás külföldön egészen az 1985—1990. évekig elkerülhetetlen folyamat lesz. (Például, ha most »elbocsátanánk« a mezőgazdaságból másfél millió embert, a termelés nem csökkenne. A továbbiakban újabb öt-hat millió embernek kellene felszabadulnia a mezőgazdaságból. Ugyanakkor, jelenleg az iparban is van 400—500 000 ember munkaerő-felesleg, amely a tökéletesen veszteséges vállalatok felszámolásával komoly gondot képez.) Ha ezt figyelembe vesszük, akkor a legjobb esetben is annyianak kellene külföldre távozni amennyien hazatérnének. Az adatok azonban arról beszélnek, hogy a külföldre távozottak alig 2—3 százaléka jött eddig haza, bár ez a folyamat mindkét irányban már tíz éve tart.

*

Ha ebből indulunk ki, akkor világosabbá válnak a vajdasági magyar-ság száma csökkenésének a fő okai is. A hivatalos népszámlálásról megjelent adatok beszámolnak Vajdaság lakosságának nemzetiségi összetételéről. Milyen kritériumok alapján állapították meg a lakosság nemzetiségi összetételét?

1. Mindenekelőtt, mint láttuk, a lakosság teljes számába ugyanúgy, mint ahogyan az egyes nemzetiségi csoportoknál is, beszámolták a külföldre távozottakat, mégpedig mind a vendégmunkásokat, mind családtagjaikat. Csak hogy az adatokat az egyes rokonok és háztartások kijelentései alapján gyűjtötték össze.

Ha valaki családjával költözött külföldre s az országban nem volt senkije a közös háztartásból, hogy adatot szolgáltatson róla, azt Jugoszlávia diplomáciai és konzuláris testületei útján írták össze.

A külföldre távozóknak az ilyen módszerű összeírása nagyon vitatható, mert semmiképpen sem lehet teljes. Sokan vendégmunkásként, legálisan távoztak ugyan külföldre, de kivándorlási céllal, s ezért nem jelentkeznek az említett testületeknél. Különösen vonatkozhat ez a magyarokra, akik Amerika egyes államaiba és Ausztráliába mentek. Ezek ugyanis azonnal kapcsolatba lépnek a magyar emigráns klubokkal és szervezetekkel, egyházi-vallási felekezetekkel, ha még azt előzőleg nem tették meg. Meg kell mondani, ezek a szövetségek és egyletek nem föltétlenül reakciós jellegűek, hiszen a magyarság nagy többsége már 80—90 éve kint van és szervezeten él. Ugyanakkor tapasztalatból tudjuk (rokonainkkal, szomszédainkkal és barátainkkal folytatott beszélgetésekből is), hogy ha a magyarnak nincs munkája, kicsi a fizetése, s egyáltalán valamivel nincs megelégedve, nemcsak hogy külföldre távozik, de »Amerikáig meg sem áll«. Ha megérkezett, nem az az első dolga, hogy jelentkezzen a diplomáciai és konzuláris testületeken, mert már vagy előzőleg más volt a szándéka, vagy időközben megváltozott. Egyáltalán nagyon keveset foglalkozunk azzal, hogy a nemzetiségek miért hagyják el olyan könnyen hazájukat, szülőföldjüket.

2. A nemzeti hovatartozást az illető polgár kijelentésének az alapján írták be a népszámlálási listára (a 15 éven aluliaknak a nemzetiségi hovatartozását a szülők és a gondnokok kijelentésének az alapján jegyezték be).

3. Az alkotmány értelmében, a nemzetiségi hovatartozást illetően a polgárnak joga van arra, hogy azt »ne nevezze meg«. Ebben az esetben ezt jegyzik be.

4. Ha a polgár »jugoszlávnak« tartja magát, a népszámlálási listára ezt vezették be, még ha ez nem is jelent »nemzetiségi hozzátartozást«.

5. Ha a polgár az összeíróinak helyi hovatartozással határozta meg, vagy cserélte fel a nemzetiségét, úgy azt jegyezték be, csakhogy »minden szuggerálás« veszélye a minimumra csökkenjen.

Ennek alapján a vajdaságiak vagy 300 fajta különböző feleletet adtak. Ezek azonban elhanyagolhatók, mert egyedi esetekre vonatkoznak:

a) Ha valaki ilyen feleletet adott, hogy »cigány magyar«, a metodológia értelmében, mint »cigányt« könyvelték el, mert ezt mondta előzőleg.

b) Ha valaki például »jugoszlávnak — magyarnak« tartotta magát, mint »magyar«-t dolgozták fel.

c) Ha valaki »magyar cigánynak« tartotta magát, mint »cigányt« határozták meg, mert a melléknevet elhanyagolták.

d) A vallási hovatartozást mint »ismeretlent« dolgozták fel.

e) Ha valaki érdektelen kozmopolitának vagy internacionalistának vallotta magát, mint »ismeretlent« sorolták be, a nemzetiségi hovatartozást megjelölő fogalmak után.

Az összeírás szerint Vajdaságnak 1 950 268 lakosa volt, vagyis 5,1 százalékkal több, mint 1961-ben (1 854 965). Legnépesebb néprajzi csoport a szerb (1 091 209 — vagyis 7,2 százalékkal több, mint 1961-ben (1 017 717)). A szerbek az összlakosság 55,96 százalékát adják, 1961-ben viszont 54,86 százalékát adták.

A többi néprajzi csoport közül a crnogoracok növelték a számukat és részarányukat (34 782-ről 37 038-ra, illetve 1,88 százalékról 1,90 százalékra — 6,5 százalékos növekedés); a macedónok 15 190-ről 16 298-ra, illetve 0,82 százalékról 0,84 százalékra (a növekedési százalék 7,3); a muzulmánok 1630-ról 3486-ra. Az osztrákok, olaszok és németek (jelentéktelen etnikai szórványok) bizonyos növekedést mutattak. Az albánok száma 1994-ről 3129-re nőtt. A magukat jugoszlávoknak vallók 3174-ről 46 402-re növekedtek, a magukat nemzetiségi szempontból meg nem nevezők száma 2410-ről 5185-re, illetve 21,51 százalékkal, a cigányoké pedig 3712-ről 7536-ra emelkedett. A románok száma 57 259-ről 52 972-re (illetve 3,09 százalékról 2,72 százalékra csökkent) — az esés 7,5 százalékos; a szlovákoké 73 830-ról 72 380-ra (illetve 3,98 százalékról 3,71 százalékkal) — vagyis 2 százalékkal; a ruszinoké viszont úgyszólván azonos maradt (24 548, illetve 24 951).

Esetű a horvátok száma is: 145 341-ről 137 561-re (7,84, illetve 7,06 százalék az összlakosságban) — vagyis 5,4 százalékkal; a szlovénoké 5633-ról 4379-re (0,30 százalék, illetve 22 százalék) — vagyis 22,3 százalékkal.

Vajdaságban 4917 személy helyi hovatartozását tüntette fel a nemzetiségi helyett.

A hivatalos statisztikai közlemény szerint a magyarok száma 442 561-ről 423 412-re (23,86 százalékról 21,71 százalékra) csökkent — vagyis 6,3 százalékkal.

*

Kapcsoljuk össze az előzőleg elmondottakat az említett statisztikai adatokkal, s tegyük fel a kérdést a nemzetiségekkel kapcsolatban: tulajdonképpen mennyire is csökkent a számuk?

Vizsgáljuk meg a kérdést több oldalról, ez alkalommal a magyarok példáján.

A hivatalos statisztikai kimutatás mindössze 19 149 főnyi esést mutat ki. Csakhogy ez esetben a magyarság összszámba beleszámították a külföldre távozott magyarok egy részét is, méghozzá azt, amit hivatalosan is nyilvántartanak. Ezek száma viszont 16 627 (vagyis a Vajdaságból külföldre távozók 27,5 százaléka). Ezek nincsenek itthon, s hogy hányan jönnek közülük vissza, azt nem tudhatjuk.

Mindenesetre a külföldre távozottakkal együtt a jelen pillanatban a tartományban 35 776 magyarral van kevesebb, mint amennyi 1961-ben volt!

A Demográfiai Intézet szerint 1971-ben Vajdaságban 454 700 magyarnak kellett volna lennie (az általános felbecsülések esetében ez a prognosztika be is vált, például az ország és az egyes köztársaságok és tartományok várható lakossága felbecsülésének az esetében, ellenben a vajdasági nemzetiségek esetében nem).

A 454 700 és a 423 412 közötti különbség 31 388 magyar lakos hiányát mutatná. Ám itt még bele van számolva a külföldön tartózkodó magyarok egy része, vagyis a hivatalosan is nyilvántartott. Ha ezt a részt (16 627 külföldön tartózkodó hivatalosan nyilvántartott magyar) a 423 412-ből levonjuk, akkor Vajdaságban csupán 406 785 magyar van. Csak így láthatjuk meg, hogy tulajdonképpen a munkanélküliség következtében megindult emigrációs folyamat milyen mértékben okoz kárt a nemzetiségeknek, így a magyaroknak. (Ez a folyamat a népeket is alaposan megrázza, a nemzetiségek fennmaradását azonban fenyegeti.) A 454 700 és a 406 785 közötti különbség (vagyis a várható és meglévő szám közötti különbség) azt mutatja, hogy 48 015 magyarral van kevesebb Vajdaságban, mint kellett volna, ha bizonyos tényezők nem akadályozták volna meg a biológiai reprodukcióját.

Kimutattuk, ezek a »bizonyos« tényezők nem kereshetők a vegyes házasságok okozta asszimilációs eltérésben (ezek száma ugyanis állandóan magas volt), sem az alacsony születési ezrelékben (azon alapult a prognózis), sem a jugoszláv nemzetiségi meghatározásban (ez a tapasztalat szerint főleg a vegyes házasságokban született utódokra, mint szerbekre, horvátokra stb. eddig is vonatkozott). Ezzel nem akarom azt mondani, hogy ezek a tényezők egyáltalán nem hatottak. Ezek is hatottak — csak nem voltak sorsdöntőek a magyar nemzetiség számának vészes csökkenésében Vajdaságban és Jugoszláviában. Ha ezek a tényezők lennének a mérvadók és sorsdöntők, a jugoszláviai magyar nemzetiség száma semmiképpen sem csökkenhetett volna ilyen nagy mértékben.

Mivelhogy más népszámlálási adatokkal ez idáig nem rendelkezünk, nem tudhatjuk, hogy az országon belüli migrációk milyen mértékben hatottak ki a vajdasági magyarság számának vészjósló csökkenésére. Ezekre az adatokra még várni kell. Annyit azonban mondhatunk, hogy a többi köztársaságba, Szerbia szűkebb területére és Belgrádba való migráció eddig sem volt jelentős és állandó tényező a vajdasági magyarság életében. Azáltal, hogy külföldön könnyebb kapni munkát, mint idehaza bárhol, valamint hogy a tartományban is egyre szaporodnak a felsőoktatási intézmények, ha nem is csökkenhetett, de állandósulhatott az említett térségben élő magyarok száma. Még egy tényező megnehezíti most már a magyarság eddigi szabadabb vándorlását az országban: az, hogy mindenütt egyre jobban a szakembert és a szakmunkást keresik. Márpedig ebben a helyzetben a vajdasági magyarság közel sem tart lépést a többi néppel. Vagy kétszer és egyes esetekben két és félszer kevesebb magyar diák részesül középiskolai és egyetemi oktatásban, mint az a részarányhoz képest az összslavkosságban szükséges lenne. Viszont Vajdaság népeinek esetében ez éppen ezért ellenkezőleg van. Ez a megfeneklettség a szakműveltség alsóbb fokain (és elemi iskolás szinten) a gazdasági reform meghirdetése óta egyre lassítóbb tényező. Mivelhogy »paraszt mindenütt van«, az iskolázatlan embernek könnyebb ma külföldön munkát kapnia, mint idehaza bárhol.

Egyszóval az idehazai migrációs jelenségek nem lehettek meghatározó folyamatok a vajdasági magyarság számának esésében. Amennyiben kihatottak (főleg Belgrád vonzóereje), úgy elég meghatározhatók és korlátozott, főleg időleges jelentőségűek.

A Vajdaság területén történő migrációk nem csökkentették, de nem is növelhették a magyarok számát. Mindenesetre jellemzőnek tarthatjuk, hogy a magyarság számának csökkenése Bánátban a legnagyobb, ahol a legrosszabbak a gazdálkodás természeti feltételei és minden tekintetben a legáldatlanabb a gazdasági helyzet. Különösen a mezőgazdaságban.

Bánátban a magyarság száma az elmúlt tíz év alatt 111 944-ről 102 843-ra; Bácskában a 320 794-ről 312 389-re; Szerémségben a 9882-ről 8180-ra csökkent. Bánátban tehát háromszor olyan gyorsan csökkent, mint Bácskában! Ismeretes (főleg a sajtóból), hogy egész rokonságok költöznek ki külföldre (főleg azokból a helységekből, ahonnan már a két világháború között is jelentős volt a kivándorlás, illetve ahol a magyarságnak már előzőleg is számos rokoni kapcsolata fűződött például a német nemzetiséghez, ami most megkönnyíti a kinti munkavállalást). Ugyanakkor a bánáti magyarság egy része egyre jobban átköltözik, főleg Észak-Bácskába. Például Szabadka és környéke magyarsága ezáltal is növekedett az utóbbi években: 68 500-ról 73 000-re.

Adát és Szabadkát kivéve, ahol növekedett, és Zrenjanint, Zentát és Žitištét kivéve, ahol azonos volt, a magyarok száma a többi községben csökkent. Egyes bánáti községekben szinte megdőbbsé mértékben.

*

Szorgalmazni kell Vajdaságban a nemzetiségek demográfiai jelenségeinek komplex kísérését. Ugyanakkor mi az eddigi kutatásokat sem vagyunk hajlandók pénzelni. A demográfiai jelenségek tanulmányozásának a néprajzi és nemzetiségi politika részének kell lennie Vajdaságban. **Nemzetiségek** nélkül nincs s nem is lenne értelme Vajdaság alkotmányos alapjának. Nehéz megfogalmazni, mi lehet a lélektani-szellemi oka annak, ami oly nagy mértékben elősegíti a magyarság diaszpóráját: főleg a külföldre távozást és természetes asszimilációját (az anyanyelvről, nemzetiségről való önkéntes lemondást, valamint a vegyes házasságokat, nem is annyira a vegyes házasságokat, hanem azt, hogy ebben sem maguk, sem gyermekük számára semmilyen addigi egyéni — nemzetiségi magyar kultúrát nem igyekeznek megtartani. Míg másutt, például Csehszlovákiában, a magyar-szlovák vegyes házasságokban 45 százalékban elfogadják a szülők és gyermekeik a magyar nyelvet és kultúrát s 10—20 százalékban a kétnyelvűséget, nálunk nincs sem kulturális egyensúly és kétnyelvűség is csak ritkán van.

A lélektani-szellemi okokra még mindig nagyon nehéz rámutatni. Azt hiszem, ebben a tekintetben még mindig nem vagyunk eléggé őszinték. Való igaz, hogy a magyarok jelentős része úgy viselkedik, mintha nem volna hazája. Másik része az országban csak akkor lát hazát, ha lemond kultúrájáról, nyelvről («nemzetiségi magából» erőnek erejével igyekszik minél gyorsabban kivetközni), s igyekszik önmagával elhitetni, hogy ez lehetséges. Ugyanakkor nem látja, hogy amikor addigi kultúrájáról lemond, kultúra nélkül marad, mert a másik helyes elsajátításához, magáévá tételéhez is kultúra kell. Az egyéni kultúra az egyéni élet töretlen története... Tagadhatatlan, hogy kevesen vagyunk, akik el tudjuk képzelni a nemzetiség tartós fejlődését, s a nemzetiségi jövőben egy internacionális kommunizálódó, öngazgató társadalmi viszony tükörképét látjuk meg, melyben valóban nincs politikai erőszak, ideológiai manipuláció, s ezért csakis kétnyelvű — soknyelvű, egyenrangú népközösségekben lehetséges a jövő. Nem akarok vádaskodni, amikor azt mondom, hogy nagyon sokan közülünk nincsenek elhivatva, elkötelezve e mellett a lehetséges jövő mellett, még ha ez azt is jelenti, hogy »a szocializmus mint eszme« nem nagyon érdekli őket. A történelem egyáltalán, s a jugoszláviai magyar nemzetiség jövője sem fog igazodni semmilyen »kieszelt« szükséglethez, eszméhez (még ha az igazságos és humánus is és egyenrangúságon alapul). A szocializmus sem az eszmei változatán keresztül és általa fejlődik csupán. Az elbolydások óriásiak lehetnek: ezeknek eredőiben van a fejlődés. Ez is ismer egy szubordinált-ságot — a történelem politikai erők erőjátéka — és nem csupán az okoskodó, kezdeti pozíciójú egyenrangúságból kiinduló mellérendeltséget. Mégis azt kell mondanunk, azokra, akik e fejlődés mai szereplői, nem szabad hogy vonatkozzon a közmondással való megalakulás: ha vágják a fát, hullik a forgács...

Intelligenciánk, szellemi erőink megoszlottak. Valaha a haladó írók, költők, művészek — alkotók szinte egygyéforrtak a munkásosztály és parasztosztály, vagy hogy úgy mondjam: a nemzetiségi munkásság és parasztság

érdekeivel is. Tudjuk, hogy még az udbás-rankovići időkben is, amikor mindenki hallgatott, csak ők szolgálták »népies« alkotásaikkal a nemzetiséget. Hogy milyen művészi síkon? — Nem az én feladatomban, hogy erről ítéletet mondjak.

Ma mindenki beszélhet végre, nagyobb szólásszabadság, egyéni biztonság, törvényesség és demokrácia van. Mégis kevesen vannak, akik nemzetiségi munkásosztályunkhoz is beszélhetnek. Igaz, a nyelv »modern«, de akié, csak önmagához, vagy szűk érdekcsoportjához szól. A nyelv modern, de a problémák, melyeket szellemi erőink, alkotóink felvetnek, túlon túl elavultak, unalmasak ahhoz, hogy szélesebb társadalmi rétegeket érdekeljenek. Intelligenciánk mintha kezdene önmagával és önmagához beszélni: mintha rétegérdekeit és rétegtelintélyét mindenkinek fölé helyezné. Mintha Párizsból, Londonból stb. stb. és oda beszélne, de nem haza is, Újvidékre, Szabadkára, Zentára, Zomborba. Mintha csak általánosságokban gondolkodna, s ezért egyre képtelenebb bármire is konkrét feleletet adni. Meddőn bölcsekedne kozmopolita nagyvonalúságában, s ezért mondanivalója vér nélküli hebegés-habogás, artikulátlan önnönmagát nyugtalanítás.

Intelligenciánk legtöbb »régi embere« valóban képtelen észrevenni munkásaink és parasztjaink új bajait, szükségleteit. Még mindig a régít látja, s csak erről tud, vagy erről vesz tudomást: az újban is a régít látja, s a régiből csinál mait.

Intelligenciánk legtöbb »új embere« nem is a mienk: hiszen tulajdonképpen a nemzetiséget már nem is látja. »Modern« alkotásai képtelenek összekapcsolni a »párizsít« a »bácskaival«. A régi szükségletekből szerencsére nem csinál újat, s az újból sem látja a régít. Csakhogy ez nemzetiségi vonatkozásban nem is érdeklő (nem is merem hangosan kimondani, mert nem érti). Közvetlenül akarja csinálni a világtörténelmet és világirodalmat... időbeli-térbeli, történelmi, irodalmi, művészi, alkotói viszony (veszekedés, kötekedés) nélkül a társadalommal. Az intelligencia ma úgy kerül a komoly társadalmi problémákat, azok okainak igazi felderítését, mint az ördög a keresztet.

Kozmopolita lezserség és rossz értelemben vett rezsimség (amely csak örökké helyeselni tud s csak színészkedi a veszekedést és kötekedést) — ez jellemzi ma általában az intelligenciánkat, szellemi erőink nagy részét. Nincs semmi, amely másra mutatna nemzetiségi viszonylatban. Szerepe nem világosítja meg a »nemzetiségi nép« szocialista, internacionalista, népeket nem megsemmisítő, erőszakosan asszimiláló, de egybekötő szerepét. Inkább erősíti benne a kozmopolitizmus érzését és a majorizálás, szuprematizmus iránti behódolást, ezeknek elfogadását, mint a dolgok »természetes«, egyetlen lehetséges rendjét. Már régen nem folytat dialógust »a nemzetiségi néppel«, ennek szellemi nyelvét egyre kevésbé érti. Ne csodálkozzunk hát azon, ha ez a nép menekül tulajdon kultúrátlanságától, ha jövőjét két végletben, s nem önmagában keresi.